

Timár Zsófia:
Vujicsics Tihamér zeneszerzői hagyatéka
Egy műjegyzék összeállításának dilemmái¹

2013 tavaszán kaptam felkérést Dalos Annától Vujicsics Tihamér hagyatékának rendezésére és egy hagyatéki lista összeállítására. A hagyatéka egy része akkor már több mint tizenöt, másik része csaknem tíz éve a Zenetudományi Intézet raktárában volt, az özvegy, Kovács Rózsa letétjeként, s ez idő alatt gyakorlatilag senki nem nyúlt a dokumentumokhoz. Látva azt, mennyire érintetlen kéziratanyaggal dolgozom, úgy gondoltam, érdemes lenne a megbízásos feladaton túl is tovább foglalkozni vele, tapasztalataimat, eredményeimet valamilyen formában közzétenni. Mivel éppen master szakdolgozat előtt álltam, adódott a lehetőség, hogy annak keretein belül tegyem meg ezt. Így a kutatási szempontokat leszűkítve belefogtam a Vujicsics-műjegyzék összeállításába.²

Mivel Vujicsics Tihamér kétnyelvű volt, a Vujicsics-hagyatékkal foglalkozó kutatónak ideális esetben tudnia kell használni a magyar mellett a szerb nyelvet is. Sajnos a szerb nyelvel kutatásaimat megelőzően gyakorlatilag semmilyen formában nem találkoztam. A nyelvi problémák áthidalásában Vujicsics Marietta – Vujicsics Tihamér sógornője, Vujicsics Sztoján özvegye – segített.

A Vujicsics Tihamérhez kapcsolódó dokumentumok jelenleg több helyszínen találhatóak: a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum mellett az Országos Széchényi Könyvtárban, a Hagyományok Házában, a Gulyás László-hagyatékban (ami szintén a Hagyományok Házában található), a Magyar Rádió Kottatárában, a Budapest Bábszínházban, valamint az egyik jogörökösnél, Vujicsics Mariettánál. Természetesen igyekeztem mindenhol eljutni, ahol tudomásom volt Vujicsics-anyagról. Bár megnehezítette a kutatást, hogy nem mindig lehetett ugyanannak a műnek a különböző helyszíneken őrzött kéziratait egyszerre tanulmányozni, a felsorolt lelőhelyeken sikerült a zeneszerzővel kapcsolatos összes dokumentumanyagot átnézni és regisztrálnom. A teljes hagyatéka rendezése után is maradt azonban számos olyan töredék, vázlat, amelyeket nem tudtam azonosítani. Kéziratok persze lappanghatnak még az előbbi

¹ A tanulmány az *Évfordulók nyomában 2014* konferencián, 2014. október 11-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

² [A műjegyzék megtekinthető a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum honlapján.](#)

helyszíneken is, de még inkább egykori barátoknál, ismerősöknél, akikről még csak tudomásunk sincs. Vujicsics számos művét odaadhatta barátainak ajándékba vagy megtanulásra, amelyek később nem kerültek vissza hozzá. A Magyar Rádió és az Állami Népi Együttes egykori zenészeinél vagy azok utódainál ugyancsak lappanghat néhány kézirat vagy másolati példány. Nem tudjuk azt sem, hogy Vujicsics halála után a hagyaték érintetlen maradt-e, s ha nem, akkor milyen mértékben kerültek ki belőle dokumentumok. Bármikor felbukkanhat tehát az eddigi eredményeket és a kialakult műjegyzéket bővítő-módosító újabb kézirat, másolat, szöveges feljegyzés, népzenei lejegyzés.

A műjegyzék több mint 500 tételt tartalmaz. Kiadott kotta azonban csak elvétve akad a Vujicsics-életműben. Az a néhány darab táncdallam-feldolgozás, ami kiadásban megjelent, az Országos Széchényi Könyvtárban lelhető fel. Az intézeti hagyatékban található zeneművek mind kéziratok. De nem minden *Vujicsics*-kézirat: a véglegesített kották jó része különböző másolók kezéből került ki.

Említettem már, hogy a Hagyományok Házában elhelyezett Gulyás-hagyaték is tartalmaz Vujicsics-műveket. A zeneszerzők írásmódjában hasonlóságok fedezhetők fel, emellett ugyanabban a stílusban komponáltak, ugyanolyan zeneszerzői megbízásokat kaptak. Emiatt néhány esetben nem volt egyértelmű feladat eldönteni, hogy a kézirat Vujicsicstól vagy Gulyástól származik-e.³ Összességében, ezt a hagyatékot is átnézve, mintegy ötven művel gyarapodott a Vujicsics-kéziratok száma.

Vujicsics nemcsak zeneszerző, hanem népzene gyűjtő, népzene kutató is volt. A kéziratok jelentős részét ebből kifolyólag népzenei lejegyzések, gyűjtőfüzetek, népdalszövegek teszik ki. A hatalmas népzenei anyagból merítve pedig rengeteg népdalfeldolgozást írt. A kutatás kezdetén az jelentette a legnehezebb feladatot, hogy a gyűjtések során készült lejegyzéseket és saját, népzenei dallamot feldolgozó, de csak vázlatosan kidolgozott műveinek kéziratait megkülönböztessem. Nem állíthatom, hogy döntéseim nem igényelnek újabb felülvizsgálatot. A népzenei gyűjtések rejthetnek még Vujicsics-mű részleteket, s a saját műveknek ítélt, de azonosíthatatlan kéziratok közt is rábukkanhatunk gyűjtései során készült dallam-lejegyzésekre.

Tizennégy pontban gyűjtöttem össze azokat az alapvető információ típusokat, amelyek alapján az életmű feldolgozása során haladtam. Természetesen a legtöbb műnél ezekből csak több-

³ Két mű, *A libanoni cédrus* és a *Szovát lakodalmás* első kézbevételekor Vujicsics-műnek tűnt, végül azonban óvatosabban, megjegyzéssel ellátva soroltam fel a műjegyzékben.

kevesebb információ adható meg: Mű címe; Keletkezés helye, dátuma; Apparátus; Szövegíró/Foratókönyvíró; Ajánlás; Bemutató helye, dátuma; Koreográfus; Rendező; Előadó; Hangfelvétel adatai/Filmfelvétel adatai; Kiadási adatok; Kritika; Lelőhely és végül a Megjegyzés. A műveket műfaj szerinti besorolásban közöltem. Vujicsics művész életformája, az igen jelentős hányadban felhasznált népzenei anyag jellege, a számos szórakoztató, ad hoc előadásra szánt produkció azonban olyan életművet hozott létre, amely olykor nehezen viseli a csoportosítást, kategorizálást. Nem mindig volt egyszerű a döntés, melyik mű melyik műfaji csoportba tartozzon. Olykor csupán cím alapján osztottam be egy tételt egy adott csoportba.⁴ Előfordulhat azonban, hogy a zenét jobban megismerve, vagy később előbukkanó adatok alapján kiderül majd egyes művekről, hogy egészen más műfajba illeszkednek, mint ahogy feltételeztem.

A műfajok között ugyanakkor átfedés is lehet, egy-egy mű két csoportban is megállná helyét. Sokszor nehéz volt megkülönböztetni azt, hogy egy kompozíció a dal vagy inkább a népzenei feldolgozások csoportjába tartozik-e;⁵ inkább a nagyobb szabású vokális műfajokhoz, vagy népdal-feldolgozásokhoz soroljam.⁶ Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a népdalfeldolgozások között valószínűleg több olyan tétel is szerepel, amelyben Vujicsics nem a szűkebb értelemben vett „parasztdalt” használja fel, hanem városi-polgári népszerű éneket, népies műdalokat. Ezek megkülönböztetésére, elkülönítésére a kutatás során nem vállalkozhattam.

Mellőztem a befejezetlen művek külön csoportba sorolását is. Befejezetlen művekről beszélni nem olyan egyértelmű Vujicsics Tihamér esetében. Sok művének kottája egyáltalán nem kidolgozott. Ez többféle módon is megnyilvánulhat: vagy csak a dallamot írta le, vagy a harmóniakat, vagy csak a basszust, vagy van, ahol csak a szöveget jegyezte fel. Számos kompozícióját zongorára írva fogalmazta meg, de nyilvánvaló, hogy végleges formájában nem zongorán vagy nem *csak* zongorán való eljátszásra szánta. Ezekben a kottáiban a hangszerelési javaslataira is utal. Valószínűleg ezek a művek Vujicsics számára nem voltak befejezetlenek. Úgy gondolom, azért jegyezte le mégis így ezeket, mert nem volt szüksége többre ahhoz, hogy tudja, milyen lenne a mű kidolgozott formában. Vagy pedig egyáltalán nem is akart végleges formát adni művének – különösen, ha népdalfeldolgozással kísérletezett. Befejezett vagy befejezetlen műalakokról van-e tehát szó? Nehéz eldönteni. Főleg, mert sok esetben valószínűleg

⁴ Például az *Adószedők tánca – Eördög táncz – Boszorkány – Csoda[furulya]* a tánc-koreográfiákhoz került; az *Invenció 3 szólamra* pedig a versenyművek, szólóhangszerre írt művek, kamaraművek csoportjában kapott helyet.

⁵ Például: *Három virág*.

⁶ Például: *Körösfői részek alatt: Körösfői részek alatt, Édesanyám mondta nékem, Kavicsos és homokos a mi házunk eleje, Gólyamadár azt tanítja fiának*.

elveszett a mű egy adott része, nem pedig befejezetlenül maradt – bár sokszor azt is nehéz megállapítani, hiányzik-e még valamely része a kottának. Ha egyértelműen töredékről volt szó, azt természetesen az adott műhöz fűzött megjegyzésben jeleztem.

Vujicsics nem érezte fontosnak művei rendszerezését. Valószínűleg ő maga sem tartotta számon minden egyes kompozícióját. Életművének feldolgozása során így nem merül fel olyan, sok zeneszerző esetében problematikus kérdés, mint az opusszámok helyes, végleges, szerzői szándék szerinti feltüntetése. Vujicsics szinte sosem ad meg opusszámot. Kurióznak tekinthető az az összesen nyolc mű, amelyek esetében mégis találunk számozást. Ezek mind nagyon fiatalkori művek. Valószínűleg a diákként mestereit utolérni vágyó, példaképeit utánzó ifjú törekvésének nyomait láthatjuk ebben.

A számok ugyanakkor tanúskodnak már megírt, de elveszett vagy lappangó művek létéről is, ugyanis a nyolc mű számozása nem folyamatos. Rögtön hiányzik az elsője miatt mindig oly nagy jelentőségű op. 1 számú mű. Megvan azonban az op. 2 jelzésű, hegedűre és kisdobra komponált darab. A mű keletkezési adatait sajnos nem ismerjük, de valószínűsíthetően a két soron következő opusszámmal ellátott művel egy időszakban írhatta, amelyek 1944. augusztusi datálása már ismert.⁷

Előkerültek még az opp. 5, 6, 7, 8, valamint az op. 16-os számozású kompozíciók. A közbülső opp. 9–15-ös műveknek nincs nyoma. Valószínűsíthető, hogy az opusszámozás a háború miatt Hercegszántón, az anyai nagyszülőknél töltött években, tehát 1944–1946 között⁸ volt jellemző a zeneszerző Vujicsicsra. Ezt követően opusszám már nem fordul elő. Elképzelhető, hogy ez összekapcsolható Vujicsics művészi szintű zenei képezésének megkezdésével, azaz a Nemzeti Zenedébe való beiratkozással is, amelyre 1946 őszén került sor.⁹

A művek keletkezési helyét és idejét gyakran maga Vujicsics adta meg. Sok esetben azonban csak más forrásból lehetett a keltezésre következtetni. Ez jellemzően filmzenéknél fordult elő. A hagyaték és más, filmtörténetet feldolgozó források¹⁰ alapján 81 filmzenét tulajdoníthatunk

⁷ Op. 3/b *Kantata*: 1944.08.14. Op. 4. [*Zene harmóniumra, 9 részben*]: 1944. augusztus 23.

⁸ *Szakmai önéletrajz*. Vujicsics Tihamér gépelt levele a Kulturális Minisztériumnak. É. n. Lelőhely: MZA, Vujicsics-hagyaték, „Személyes írások/Önéletrajzi írások”.

⁹ I. h.

¹⁰ Ábel Péter et al. (szerk.): *Új Filmlexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971–73.; Veress József (szerk.): *Magyar Filmlexikon*. Budapest: Nemzeti Filmarchívum, 2005.; Vujicsics Sztoján gépelt kézirata Vujicsics Tihamér filmzenéiről. Lelőhely: OSzK hagyatéki anyag és MZA, OSZK-ból hozott másodpéldányok mappája. Online források: <http://www.filmintezet.hu/adatbazisok/index.php>; <http://www.filmkatalogus.hu/Vujicsics-Tihamer>; <http://www.port.hu/vujicsics-tihamer>; [Balázs Béla Stúdió honlapja](#).

Vujicsicsnak, de valószínűleg ennél még többet is írt. A filmek gyártási évét viszonylag könnyen fel lehet kutatni. Vujicsics Tihamér munkamódszerét ismerve megalapozott az a feltételezés, hogy az általa írt filmzenék a filmmel azonos évben születtek.

Az előadó feltüntetése is lehetséges volt olykor, de nem problémamentes. Daloknál gyakori, hogy Vujicsics a mű kéziratára feljegyezte egy kortárs előadóművész nevét. Ez nyilvánvalóan a zeneszerzőnek az előadóra vonatkozó elképzelését közvetíti, vagy a megrendelésből tudhatta, kinek írja a darabot. Abban az esetben, ha a mű elképzelt előadókkal történt megszólalását más dokumentummal (például rádiófelvétel, hangversenymeghívó alapján) megerősíteni nem tudjuk, az előadó nevét bizonyos mértékű fenntartással kell kezelnünk.¹¹

A műjegyzék 60 tánckoreográfiát, 16 színpadi művet, 2 bábjátékot és 122 dalt tartalmaz. E műfajcsoportok darabjainál ahol lehetett, bemutatókról is számot adtam. E tekintetben a Magyar Állami Népi Együttes számára írt művek dokumentálhatók legjobban. A Hagyományok Házában rendelkezésre áll ugyanis az együttes bemutatóinak gyűjteménye.¹² Ez azonban nem teljes, olykor nem is pontos lista. Ennek ellenőrzéséhez és minden tudható tény rögzítéséhez szükséges volna még a korabeli sajtóorgánumokat is végiglapozni.

Problematikus szempont a Vujicsics-művek jegyzékének összeállításánál a hangszerelés maradéktalan közlése. Vujicsics Tihamér ugyanis rendkívül sokféle hangszert alkalmazott műveiben, ráadásul sok különleges népi hangszert is. Mindemellett jellemzően rövidítve, olykor olvashatatlan kézírással utalt egy-egy hangszere. Az idegen nyelvek szeretetéből fakadóan ráadásul Vujicsics ugyanazokat a hangszereket a különböző műveiben más és más nyelven adta meg. Az ütőhangszerek csoportját jelölte például „ütők”, „drums”, „percussion” vagy „batteria/batt” kifejezésekkel, melyek közé a legkülönbözőbb zaj- és dallamhangot adó hangszerek tartozhatnak. Sokszor láthatjuk azt, hogy a zeneszerző kijelöl egy „ütők” szólamot, alatta pedig külön „vibrafon” szólamot is.¹³ Máskor a vibrafont is az „ütők” szólamán belül tünteti fel.¹⁴ Ez megnehezíti azt, hogy az ütőhangszereket következetesen, de a szerző szándékait is szem előtt tartva soroljuk fel egy műjegyzékben. Problémákat vet fel emellett az énekszólamok feltüntetése is. A kéziratokban legtöbbször egyszerűen „ének” vagy „canto” jelzi az énekes szólamot. A hangfajt Vujicsics gyakran már nem adja meg. Ez olykor persze

¹¹ Például: a *Balatoni félrevezető* kéziratán Mikes Lilla neve olvasható.

¹² Az adatbázis az interneten is megtalálható: <http://www.hagyomanyokhaza.hu/page/1149/> (2014.03.24.).

¹³ Például: *Csak egy telefon* partitúra.

¹⁴ Például: *Ének a vasról* partitúra.

kikövetkeztethető. Máskor azonban lehetetlen megállapítani, mert az énekszólam a kihagyott sorban még csak lekottázva sincs, esetleg kizárólag a szöveget közli a zeneszerző.¹⁵

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy nagyon sok mű zongorakivonatban maradt csak fent. Ezeknél Vujicsics vagy beírt néhány hangszerelési javaslatot a kéziratba, vagy nem, mindenesetre az apparátust ezekben az esetekben nem lehetséges hiánytalanul, pontosan megadni. Szintén kérdéses a hangszerek feltüntetése abban az esetben, mikor nem állítható teljes biztonsággal, hogy minden tétel egy adott műhöz tartozik. Ráadásul Vujicsics Tihamér zeneszerzői stílusából és az általa preferált zenei műfajokból adódóan nem feltétlenül az a fontos, milyen hangszereken szólal meg egy mű. A lényeg az effektus, a dallamvonal, a hangulat. A kivitelezés már az előadó körülményeitől, a rendelkezésére álló hangszerektől függ. Az iménti okok miatt ezért lemondtam az apparátus művenkénti részletezéséről, csak meghatározott esetekben adtam meg azt.

A műjegyzékben arról is számot adtam, milyen kotta áll rendelkezésre egy adott műből. Tudni kell azonban, hogy számos kézirat csak fenntartásokkal, önkényesen nevezhető partitúrának, szólamkottának, zongorakivonatnak. A kéziratok nemegyszer hiányosak, töredékesek, vázlatosak, nehezen olvashatók, többféle zenei anyagot tartalmaznak, többféle kidolgozásban. Erről igyekeztem munkám során a „Megjegyzés” rovatban számot adni. Sokszor tehát kevesebb az, ami rendelkezésre áll, mint ahogy azt az adatközlésem alapján feltételeznénk. Más esetben azonban a kézirat több, mint amit jelezni tudtam. A zongorakivonat meghatározás ugyanis nem zárja ki annak lehetőségét, hogy ne lennének a kottában Vujicsics által beírt hangszerelési javaslatok.

Nehéz meghúzni határt a *zongorakivonat* és *zongoraletét* között. *Zongorakivonat* alatt azt értem, mikor egy eredetileg zenekari vagy kamaraegyüttesre írt mű zongorakivonatban is elkészült. Ennek főként gyakorlati oka volt: a tánckoreográfiák betanulásakor a táncosok korrepetitor segítségével gyakoroltak, próbáltak. A *zongoraletét* fogalma pedig kétféle kéziratípust jelöl. Az egyik az az eset, mikor a zeneszerző először zongora mellett fogalmazza meg, zongorára írja le művét, azzal a szándékkal, hogy utóbb kidolgozza-meghangszereli azt. A másik, hasonló helyzet népzenei dallamok feldolgozásánál gyakori. A zeneszerző zongorakottában írja le a zenei anyagot, de nem azért, hogy a művet zongorán szólaltassák meg. A zongoraletét csak egy támpontot ad a különböző hangszer-összeállítású együtteseknek a

¹⁵ Például: *A beatnik lány/Könyvsátor*.

dallamhoz és a harmóniákhoz. A végleges, meghangszerelt kompozíciót azonban az előadók hozzák létre a letévből. Zongorakottaként leírt művek típusát (zongorakivonat vagy zongoraletét) nem minden esetben lehet megkülönböztetni.¹⁶ A műjegyzékben ezért egységesen zongorakivonatként utaltam minden zongorakottára, tudva azt, hogy a kategória a valóságban ennél árnyaltabb.

Egy rendszertelenül élő zeneszerző rendezetlen életművéről a tudományosság megkövetelte kritériumoknak megfelelően számot adni nagy kihívás. Az a fontos, hogy merjük rugalmasan kezelni az anyagot. A kategorizálás úgy valósítható meg, ha elfogadjuk: egy mű akár több műfajcsoportban is megállná a helyét; ha belátjuk, hogy az improvizatív módon, rögtönzésszerűen született kompozíciók a jelenséget kívülről megfigyelők számára befejezetlennek tűnhetnek, de Vujicsics számára nem tűntek annak. A kutatóknak tudniuk kell: ha bármilyen, a műjegyzékben megtalálható mű érdekli őket, nem biztos, hogy egy, a polcra levéve máris játszható kottát fognak kézbe kapni, hanem talán egy olyan kéziratot, ami sok szempontból még megfejtésre, sőt kiegészítésre szorul.

¹⁶ Például: *Bukovinai táncok*, *Váraljai táncok*.